

Рецензия

на дисертационния труд на

Борислава Иванова,

редовен докторант към Катедрата по общо, индоевропейско и балканско езикознание, ФСФ, СУ “Св. Климент Охридски”,

за присъждане на научната и образователна степен “доктор” по направление 2.1. Филология, научна специалност: Литература на народите на Европа, Америка, Азия, Африка и Австралия (Сравнително литературознание)

Тема на дисертацията: **Аспекти на политическото в творчеството на Исмаил Кадаре и Орхан Памук**

Научен ръководител: доц. д-р Русана Бейлери

Рецензент: доц. д-р Екатерина Търпоманова

Борислава Иванова се дипломира като магистър в специалността „Балканистика“ на Факултета по славянски филологии, СУ „Св. Климент Охридски“ с отличен успех. През цялото време на следването си се отличаваше като будна и активна студентка. Веднага след завършването си е зачислена на редовна докторантура към Катедрата по общо, индоевропейско и балканско езикознание с научен ръководител доц. Русана Бейлери.

Като докторантка Борислава Иванова също проявяваше активност и инициативност. За една година изпълняваше административни функции в Катедрата, участваше в организацията на няколко конференции – две поредни издания на международните конференции по балканистика в София, в изданието от 2017 г. на традиционната конференция на Факултета по славянски филологии

и др. Във всичките си дейности проявяваше отлични организационни умения и академичен подход.

С професионалния си опит Борислава може да бъде посочена като успешно реализиран млад човек, завършил специалността „Балканистика“. Работила е като преподавател по балкански езици и по български език, като учител по румънски в ПГИИРЕ „Михай Еминеску“, като администратор, като координатор на проекти, като преводач.

Дисертационният труд на Борислава Иванова е в обем от 207 страници и успешно премина през предварителната защита, на която получи много добри отзиви и коментари. Темата на дисертацията е оригинална и актуална. Исмаил Кадаре и Орхан Памук са двама от съвременните балкански писатели със световна известност, белетристиката им е с многоаспектна тематика и изборът на политическата тема (разбрана от дисертантката като обществени, социални и културни процеси) за съпоставителен анализ е интересен от гледна точка на регионалната контекстова специфика.

Структурата на труда отговаря на стандартите за дисертация – състои се от увод, пет аналитични глави, заключение и библиография.

Уводът въвежда в изследването, мотивира целите и задачите и представя методологията за постигането им. Целите на труда са ясно формулирани в шест точки: проследяване на ролята на интелектуалеца в културното пространство на периферията; анализ на приемствеността между митологичното възприятие на света и съвременния рационализъм; установяване на ролята на религията и атеизма при изграждането на опозиции и при изобразяването на политически процеси; представяне на реалистичния подход в наратива на двамата автори и начините, по които се тълкуват проблеми и явления от политически характер; доказване на начините, по които екзотичното в творчеството им се универсализира; подчертаване на присъствието на авторската фигура в изграждането на фабулата. Така представените цели заявяват от самото начало едно дълбоко поле на анализ на изследваните литературни явления. Методологията включва различни страни на съпоставителния литературоведски анализ, като се опира основно на методите на сравнителното литературознание, но също на тематологията, интертекстуалността и психоанализата. Паралелното прилагане на тези методи позволява задълбочено разглеждане на идеите, сюжетите и авторовите личности през призмата на избраната тема на работата.

Първата глава е озаглавена „Функции на политиката в литературата“ и всъщност представя основните теоретични постановки на работата. Въведението в нея логично става чрез разглеждането на отношението между политика и литература, както и функцията на писателя в обществото. Дисертанктата изяснява идеите си чрез примери от древногръцкия епос, преминава през сакралността на средновековната литература и достига до общественно-историческите процеси при възникването на двете съвременни държави – Турция и Албания, след разпадането на Османската империя, за да ситуира в тях балканския интелектуалец. Образът и оръжията на интелектуалеца са разгледани в по-общ план, за да се достигне до конкретизацията им на Балканите. Изключително умело Борислава Иванова вплита в разсъжденията си световни имена, за да изясни отношението между писател и социално-политическа среда: аферата „Драйфус“ и участието на Емил Зола със статията „Аз обвинявам“ за разрешаването ѝ, Салман Рушди и противоречивата рецепция на неговите „Сатанински строфи“, за да достигне до балканските примери за „смели интелектуалци“, като Елиф Шафак и позицията ѝ по арменския въпрос в Турция в романа ѝ „Копелето от Истанбул“. Изводът, който се налага, е, че въпреки принадлежността на Кадаре и Памук към западния литературен канон, творчеството им не би трябвало да се откъсне и изолира от контекста на държавите, от които произхождат. Тъй като чрез своите текстове авторът се изяснява като критик и тълкувател на политическите процеси, а впоследствие самият текст заедно със своя автор става обект на възприемане и тълкуване, понякога встрани от авторовите намерения, то този процес на реципрочност между литература и политика може да се определи като двупосочен.

Втората глава е наречена „Канонично и извънканонично“ и се спира на връзките на митологията и религията с политиката. Функциите на мита в романа са анализирани чрез прилагането на теоретичните постановки на Клод Леви-Строс, Елезар Мелетински и Мирча Елиаде. Разгледани са някои произведения на Исмаил Кадаре, като се налага заключението, че митологичните фигури и сюжети могат да се интерпретират като алегии, които помагат за възприемането и интерпретацията на произведението, по подобен начин на функциите на исторически събития и фигури, разгледани в предходната глава. В продължение на тази линия на анализ се търси митологията на опозициите, изразена основно в дихотомията свое/чуждо, но също така Изток/Запад,

космос/хаос и т.н. Чрез съпоставителен анализ на романите на „Концерт на края на зимата“ на Исмаил Кадаре и „Сняг“ на Орхан Памук е представена функцията на религията и атеизма в контекста на балканската историческа специфика – социалистическата диктатура в Албания и политическия ислям в Турция.

В третата част, носеща оригиналното название „Пистолетен изстрел наред концерт – политиката в литературното поле“, двамата разглеждани автори се ситуират в контекста на родното като важни представители на националните си култури и западния свят, с който са свързани не само в творческия, но и в житейския си път. Изхожда се от твърдението на Фредрик Джеймисън, че интелектуалецът в литературите от Третия свят винаги е в някаква степен политически интелектуалец. Темата е разгледана в три аспекта – диктатурите, войната и личността, като дисертантката с голямо умение развива идеите си чрез анализ на поредица от романи на двамата автори. Не са пропуснати и женските образи, най-вече тези, които не се вписват в традиционните представи на обществото.

Интересна проблематика включва четвъртата глава – „Балканизъм, ориентализъм и космополитизъм“. Цивилизационното противопоставяне между Ориента и Запада е всъщност изходна точка за дефинирането на всяка от страните чрез другата. Позиционирането на Балканите в това противопоставяне е обосновано чрез идеите на Мария Тодорова, че съществуват прилики и припокриване на понятията ориентализъм и балканизъм, но Балканите се възприемат като „географска и историческа конкретност“, докато Ориентът има метафоричен и символичен смисъл. Сред тезите на дисертантката е включено и определението на Румяна Станчева за балканизма като „екзотизъм, търсен в собственото/национално историческо минало, като опит за самоидентификация“. Реализацията на трите понятия се открива в много от произведенията на разглежданите автори, например в творчеството на Кадаре са представени типични за Албания явления като обичайното право на Канона и кръвното отмъщение, но едновременно с това се срещат образи и мотиви от Османската империя. За Памук е характерно установяването на сюжета в съвременното турско общество, но е представено и проникването на западната култура. Като резултат от анализа се изтъква, че при разчитането на универсалното послание, пречупено през спецификата на конкретната култура, балканизмът и ориентализмът също могат да станат носители на универсално значение.

В пета глава, „*Alter ego* на автора. Политика на авторите прототипи и намеси в литературната творба“ е поставен въпросът за присъствието на автора в произведението. Дисертантката констатира силното присъствие на Орхан Памук в произведенията му, както и тяхната документалност, като определя писателя като своеобразен хроникьор на процесите в турското общество. Въпросът за *alter ego* е разгледан и през мотива за двойниците, който присъства в автобиографичната книга „Истанбул“, отново в неговото преплитане с конфликта между Изтока и Запада. Мотивът за двойника се среща и в романа „Бялата крепост“, в който дисертантката открива противоречието между националната принадлежност на автора и възприемането на западния модел. Интересен момент е съпоставката между романите „Музей на невинността“ на Орхан Памук и „Истанбул червен“ на Ферзан Йозептек и филмовите им версии. Авторското присъствие на Исмаил Кадаре е илюстрирано с произведенията „Наследникът“ и „Дъщерята на Агамемнон“. По оригинален начин в изследването е включен известният спор между Исмаил Кадаре и Реджеп Къося. Борислава Иванова открива алегория на този конфликт и дори *alter ego* на писателите в образите на двамата братя от „Загадките на безумието“. Вълнуващо преплитане между действителността и фикцията се разкрива в романа „Музей на невинността“ на Памук, в който също присъства образът на писателя. Романът музей на Памук е интерпретиран през неговите лекции в Харвард, които впоследствие са събрани в книгата „Наивният и сантименталният писател“.

Изводите на дисертационния труд са сумирани в пет точки, които лаконично обобщават основните насоки в изследването: ситуирането на двамата писатели в социално-политическата обстановка на Балканите, конфликтите и опозициите, засегнати в сюжетите на произведенията им, връзката на романа с други форми (музея и киното), разглеждането на религията като политически инструмент, връзката между фикционалните и нефикционалните текстове на писателите. Струва ми се, че изводите биха могли да бъдат по-разгърнати, но от друга страна съдържателността на аналитичната част в работата компенсира сбития завършек. Следват научните приноси, в които Борислава Иванова акцентира върху прилагането на принципа на сублимацията на Фройд върху тоталитарните режими, съпоставянето на понятията балканизъм и ориентализъм, съпоставянето на романа и филма „Музей на невинността“ на Памук, от които извлича понятието документална фикция, новия прочит на конфликта Изток-

Запад, прилагането на идеите на Едуард Саид върху балканския контекст, тълкуването на взаимоотношението между политика и литература въз основа на случая на Салман Рушди. Изтъкването на тези моменти (сред множеството други постижения на работата) издава една реалистична и донякъде скромна самооценка на авторката.

Библиографията съдържа 202 цитирани източника. За по-добрата ѝ организираност би допринесло отделянето на използваната научна продукция от ексцерпираните художествените произведения, но трябва да изтъкна, че не забелязах това на предварителната защита, а то е лесно поправимо. Откъм съдържателната страна на използваните източници Борислава Иванова демонстрира рядко срещана осведоменост и познаване на тематичната област, като се е позовавала както на международни авторитети в историята, културата, литературата и философията, така и на балкански и български автори.

Цялостното впечатление, което дисертацията остави у мен, е на текст, изграден с аналитично и критично мислене, познаване и адекватно позоваване на предишни трудове по темата, но винаги със собствен коментар и прочит, научен подход и същевременно ясна и разбираема мисъл, отлично ниво на грамотност и стил. Структурирането на петте аналитични глави от работата напълно отговаря на избраното заглавие, тъй като наистина всяка отделна част представлява своеобразен аспект на разглежданата тема, без обаче да се нарушава единството на замисъла. Смятам, че това би могло да се представи по-добре в заключителната част, но не го намирам за съществен недостатък. Въпреки многобройните съществуващи анализи върху творчеството на двамата от най-известните балкански автори, приносният характер на дисертацията в областта на сравнителното литературознание е безспорен и далеч надхвърля изброеното от авторката в научните приноси. Мога без колебания да препоръчам издаването на труда.

Авторефератът е безупречно структуриран и правилно отразява съдържанието на дисертационния труд.

Списъкът с публикацииите на Борислава Иванова съдържа пет научни статии, отпечатани в издания, включени в списъка на НАЦИД, едната от които е придружена с поетични преводи от румънски и турски.

В заключение, дисертационният труд изпълнява всички научни и административни критерии за положителна оценка.

В резултат на всичко посочено в тази рецензия с пълна убеденост гласувам за присъждането на научната и образователна степен “доктор” по направление 2.1. Филология, научна специалност: Литература на народите на Европа, Америка, Азия, Африка и Австралия (Сравнително литературознание) на Борислава Иванова.

19 март 2021 г.

София

доц. д-р Екатерина Търпоманова